

TAHTACILARDA ÜÇ SAYISI VE ÜÇLEME

Nilgün ÇIBLAK COŞKUN¹

ÖZET

Eski dönemlerden bu güne birbirinden farklı inanca ve kültüre sahip pek çok toplumda “üç” sayısı önemli sayılardan biri kabul edilmiş ve kendisine yüklenen dini, büyüsel ve geleneksel niteliklerden dolayı birtakım örf ve âdetler içerisine yerleştirilmiştir. Alevî-Türkmen zümrelerinden biri olan Tahtacılarda da, gerek dini inanışlarda gerekse örf, âdet ve günlük yaşamla ilgili çeşitli uygulamalarda, üç sayısı ve üçleme konusu oldukça kapsamlı yer tutmaktadır.

Bu makalede Tahtacıların dini inanç ve törenlerinde, geçiş dönemlerinde, bereket törenlerinde ve halk hekimliğinde tespit ettiğimiz üç sayısı ve üçleme ile ilgili inanç ve pratikler hakkında bilgi verilmiş, farklı kültürlerden de örnekler verilerek topluluk içerisinde üç’ün hangi amaçla kullanıldığı, işlevinin ve gizemli bir sayı olarak kaynağının ne olduğu üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alevîler, Tahtacılar, üç sayısı, üçleme, teslis, “Allah-Muhammed-Ali” üçlemesi, dinî inançlar, örf ve âdetler

THE NUMBER THREE AND TRİLOGY AMONG TAHTACLS

ABSTRACT

From antient times to this day, the number “three” has been regarded as one of the important numbers among many societies that have different belief and culture, and it has been placed in some kind of traditions and customs for the religious, magical and traditional qualities bestowed on it. The number “three” and the trilogy concept have a wide place both in religious beliefs and various applications about tradition, custom and daily life among Tahtacis, a group of Alewi – Turkmens.

In this article is given about the belief and practices related with the number three and trilogy which we have detected in the religious belief and rituals, transition period, blessing rituals and folk medicine of Tahtacis and later on, giving examples from different cultures it is mentioned that for reasons the number three is used in the society, the function of it and what is the basis of it being a mystical number.

Keywords: The Alewis, Tahtacis, the number three, trilogy, the trinity, trilogy of “Allah – Muhammed – Ali”, religious rituals, customs and traditions.

¹ Doç. Dr. Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

Türk halk kültüründe, çok eski dönemlerden bu yana “3” sayısına kutsal ya da uğurlu kabul edilen birtakım anlamlar yüklenmiş gerek dinî hayatta gerekse günlük yaşamda gerçekleştirilen birtakım pratiklerde bu sayının söz konusu manevî anlamlarından yararlanma yoluna gidilmiştir. Anadolu'nun pek çok köşesinde karşımıza çıkan yatır ve ziyaretler çevresinde üç kez dönmek, üç defa okuyup üflemek, herhangi olumsuzlukları def etmek için tahtaya üç kez vurmak, isteklerin yerine gelmesi için fatihayla beraber üç ihlas okumak, hastalıklardan korunmak için ocağa üç kez gitmek vb. uygulamalara sıkça rastlanmaktadır. Aynı şekilde halk anlatılarında ve özellikle de masallarda padişahın üç kızının ya da üç oğlunun olması, üç gün üç gece yol gidilmesi, sınava tabi tutulan kahramana üç soru sorulması, sonuç kısmında gökten üç elma düşmesi; âşıklık geleneğinde âşık adayının gördüğü rüyada pirin elinden üç bade içmesi; dinî inançlara göre dünyanın “gök, yer ve yer altı” olmak üzere üç bölümden oluşması, gayb âleminde beşler, yediler, kırklar ile beraber üçlerden söz edilmesi vb. şeklinde sıralayabileceğimiz pek çok halkbilimi ürününde bu rakamın kullanıldığı ve kendisine özel bir anlam yüklendiği görülmektedir.

Bu çalışmada genel olarak Türk halk kültüründe üç sayının kullanımından ziyade, Alevi-Türkmen zümrelerinden biri olup yakın zamanımıza kadar kapalı toplum olma özelliğini sıkı sıkıya devam ettirmiş Tahtacılar da üç sayısı ve üçleme ile ilgili inanç ve pratikler konusu incelemeye alınmıştır. Ancak, bu topluluktaki üç sayısının kullanımına geçmeden önce farklı kültürlerde bu sayıya yüklenen anlamlar hakkında genel bir bilgi verilmesi, üç'ün dinî inançlardaki, gelenek ve göreneklerdeki işlevi ile gizemli bir sayı olarak kaynağı hakkında ipuçları vermesi bakımından yararlı olacağı düşünülmüştür.

Üç sayısına kutsallık ve uğurluluk yüklenerek birtakım örf ve âdetlerin bünyelerine ana öge olarak yerleştirilmesi, sadece Tahtacılar da ya da genel anlamda Türk halk kültüründe görülen bir özellik değildir. Geçmişten günümüze farklı coğrafyalarda varlığını sürdürmüş çeşitli kültürlerde de bu sayıya dinsel, büyüsel ve geleneksel niteliklerinden dolayı ayrı bir önem verildiği görülmektedir.

Kaynaklardan edinilen bilgiye göre kutsallığına inanılan sayıların en eskisi ve en yaygını üçtür. Ernst Cassier'e göre üç sayısı bütün insanlığın manevî mirası olup kutsallığı; göklerin, yerlerin ve suların üç ayrı varlık olarak eski çağ insan düşüncesinde yer almasından kaynaklanmaktadır. Çok tanrıcılığın üç biçimli tanrılarında tek tanrıcılığın üç görünümü tek tanrılarında kadar bütün tanrılık alanı üçlemelerle doludur (Bayat, 2000:11). Bunun sebebi ise, evrendeki her şeyin bir dişi ilkeyle (1) bir erkek ilkenin (2) birleşmesi sonucunda bir ürünün (3) meydana gelmesiyle ilgilidir. Bunun yanı sıra insanların çevresinde gök, yer ve su olmak üzere üç ayrı uzay vardı ve bu üç uzay göklülük (Yu. Epouranioi, Lâ. Caelestes), topraklılar (Yu. Epikhthonioi, Lâ. Terrestres) ve sulular (Yu. Pontioi, Lâ. Marini) olmak üzere üç ayrı tanrı grubuyla yönetiliyordu (Hançerlioğlu, 1984: 514).

Alman bilgin R. Müller de, üç'ün masallarda, şiirde ve görsel sanatlardaki önemini açıklarken

üçlülüğün öneminin doğanın gözlenmesinden ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Müller'e göre insan bir kere suyu, havayı ve yeryüzünü görmüştü; Alman geleneğine göre üç dünya (Midgard, Asgard ve Niflheim) inancı vardı; yaratılan şeyler üç gruptan yani minareller, bitkiler ve hayvanlardan oluşmaktaydı; bitkilerde kök, sap ve çiçek; meyvelerde ise kabuk, etli kısım ve çekirdek vardı. Güneş sabah, öğle ve akşam olmak üzere farklı yön ve biçimlerde kendini gösterdi (Schimmel, 2000: 70-71). Gerçekten de yaşadığımız dünya üç boyutlu olduğu için bütün deneyimlerimizde, örf ve âdetlerimizde de üç sayısına yer verilmiş ve kendisine ayrı bir önem yüklenmiştir.

Üç sayısıyla ilgili olarak ünlü tarihçi George Dumézil'in öne sürdüğü üçlü işlev kuralı da oldukça dikkat çekicidir. Dumézil'e göre ilk ve orta çağlarda doğuda İran ve Hindistan'dan batıda İrlanda'ya; kuzeyde İskandinavya, Slavya ülkeleri ve İskit bozkırlarından güneyde Hitit, Yunanistan ve Roma'ya kadar uzanan geniş bir kıtada yaşamış olan Hint-Avrupa toplumlarının tamamı, hatta aynı çağlarda ancak farklı kıtalarda yaşayan her toplum, kalıcılığını sağlamak için üç işlevi yerine getirmek zorundaydı. Bu işlevler ise;

1. kutsallık / egemenlik (ya da din)
2. savaşçılık / siyaset (ya da fiziksel güç)
3. üretkenlik / nüfus (ya da bereket / doğurganlık: iktisat)

şeklinde sıralanmaktaydı. Bununla birlikte Hint-Avrupa toplumlarında, diğer toplumlardan farklı olarak, üçlü işlevlerin her biri bir Tanrı'yla (bir Tanrı öbeğiyle), bir sınıfla, bir simgeyle ya da bir efsane kahramanıyla eşleşmiştir. Böylece üçlü işlev, üç bölümden oluşan bir ideolojiye dönüşmüştür. Örneğin İskandinavya'da tanrıların sayısı üçtü; kutsallık Wodin'le, savaşçılık Thor'la, üretkenlik Freyn'le temsil ediliyordu. İrlanda toplumlarında kutsal olan druid'ler, savaşçı olan flaithe'ler, üretken olan boairig'ler olmak üzere üç sınıf vardı (Divitçi-oğlu, 1996: 99).

Üç sayısının dinler tarihinde de önemli bir yeri vardır. Eski dönemlerden bu yana düşünürler, üç sayısına özel anlamlar yükleyerek Bir'in çokluğa açılımını açıklamaya çalışmışlardır. Lao-tzu'ya göre "Tao birliği oluşturur, birlik ikiliği, ikilik üçlüğü ve üçlük her şeyi oluşturur". Pisagorcular da benzer şekilde, uygun olmayan birliğin dünyayı yaratmak üzere iki karşıt güce sonra da yaşamı oluşturacak üçlü-birliğe bölündüğünü varsayarlar. Dante ise üç sayısını "teslis"le bağlantılı olarak görür ve üçün aşkın yani sentetik gücün özünü açığa vurduğunu belirtir. Üç'ün dinler tarihindeki bu rolü, birçok teslisyen grubun ve üçlemeli tanrıların oluşumuna ve keşfine yol açmıştır. Nitekim MÖ 3000'in başlarında Sümer tanrıları "Anu, Enlil ve Ea" sırasıyla "göğe, havaya ve yer"e karşılık geliyordu; eski Babil'de ise "Sin (ay), Şamaş (güneş) ve İhtar (Venüs)" şeklinde sıralanan astral üçlemeye tapılırdı (Schimmel, 2000: 71).

İran'da "Mithra (güneş), Mah (ay), Zam (toprak)"; "Atar (ateş), Apam / Napat (Su), Vahyu (rüzgar)"; Ahemeni döneminde "Ahuramazda, Mitra, Anahita" ya da "Ahura, Mazda, Mitra" (Bayat, 2000: 13); Mısır'da İsis, Osiris ve oğulları kurtarıcı Horus şeklinde sıralayabileceğimiz pek çok üçlü tanrı gruplarına rastlamak mümkündür (Schimmel, 2000: 73).

Hindu ve Budacı felsefede de üçün önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Hindu panteonunda “Brahma, Vişnu, Şiva (Siva)” şeklinde sıralanan bir üçlü bulunmaktadır. Bunlardan en büyük ilâh olan Brahma, maddenin başlangıcı olup akıl ve hikmetin rehberliği ile bütün canlı ve cansız varlıkları yaratarak yaradılışı tamamlamıştır. Vişnu, Brahma’nın yarattığı evreni ve varlıkları, korumak, esirgemek ve yaratıkların rızıklarını sağlamakla görevlidir. Şiva ise yok edici bir Tanrı’dır. Budizm’de ise “üç cevher” (triratna) denilen ve “Budda (dinin kurucusu), dhamma (doğru yol, hakikat) ve sangha (rahipler topluluğu)” şeklinde sıralanan bir iman ikrarı yer almakta ve Budist olmak isteyenler bu üç esası kabul etmek zorundadır (Tümer-Küçük, 1988: 66; 97-98). Maniheizm’de ise “ağzın mührü, elin mührü, kalbin mührü” anlamına gelen “üç mühür” kavramı bulunmakta ve bu inanç dinin temellerinden birini oluşturmaktadır (Mélíkoff, 1994: 129-130).

Mükemmellik ve bütünlük sayısı olarak üç, eski Yunan ve Roma’da kurban törenlerinde de yer almıştır. Özel günlerde tanrılara “domuz, koyun ve öküz” ya da “domuz, geyik ve koç” olmak üzere üç hayvanın kurban olarak sunulması; bunun yanı sıra Tevrat’ta Tanrı’nın İbrahim Peygamber’den her biri üç yaşında üç hayvan (inek, keçi ve koç) istemesi de aynı fikrin ortaya çıkışıyla ilgilidir (Schimmel, 2000: 80).

Hristiyanlıkta ise “Baba (Allah), Oğul (Mesih İsa), Kutsal Ruh” üçlemesi söz konusudur. Kutsal ruh, Baba ile aynı cevherden, ancak farklı bir güç olarak algılanmakta olup Baba’nın bütün kudret ve iradesini kendisinde taşımaktadır. Baba, oğul ve kutsal ruh, aslında tek bir cevherde toplanmış üç ayrı varlıktır, hepsi de ebedidir (Tümer-Küçük, 1988: 151).

İslamiyet öncesi Arap yarımadasında “Ay, Güneş ve Zühre” yıldızından oluşan üçlü bir tanrılar sisteminin bulunduğu arkeolojik eserlerin incelenmesinden anlaşılmaktadır. Özellikle Güney Arabistan’da Ay baba tanrı, Güneş ana tanrıça, Zühre de oğul tanrı sayılmaktaydı. Birçok araştırmacıya göre diğer tanrı adları genellikle bu üç tanrıdan birinin sıfatlarından ibaretti (Çağrı, 1990:317).

İslam düşüncesinde de sayılar konusu geniş yer tutmuş ve büyük bir ilgi görmüştür. Nitekim X. yüzyılda İslam kültüründen beslenerek ortaya çıkan, düşmanlığı ortadan kaldırmak ve kitleleri harekete geçirmek için halka ve aydın kesime din yoluyla ulaşmayı esas alan İhvân-ı Safâ topluluğu da Fisagor’un görüşlerini benimsemiştir. Bu topluluğa göre, âlemin özü ve ilkesi sayılardır. Varlık âleminde üç sayısının ise ayrı bir yeri bulunmaktadır. Çünkü Yaratan, var olanların birçoğunu üçlü olarak yaratmıştır. Buna madde, su ve her ikisinin bileşeninden oluşan cisimler; uzunluk, genişlik ve derinlikten oluşan üç boyut; geçmiş, gelecek ve şimdiden oluşan üç zaman; maden, bitki ve hayvanlar şeklindeki üçlü âlem tasavvuru vb. örnek olarak verilebilir (Çetinkaya, 2008: 68; 82; 87-88). Genel olarak da üç sayısı İslamiyet içerisinde kendisine özel bir yer edinmiştir. Hz. Ali’ye bağlılıkta aşırı giden bazı Şii gruplar, İsmaililerin etkisiyle Hz. Muhammed’i Tanrı’nın görünüşü, Hz. Ali’yi de içi ve gerçekliği kabul etmişlerdir. Zaman içerisinde bu düşünce felsefi içeriğini kaybederek “Allah-Muhammed-Ali” üçü birdir, şeklindeki tevhid inancına dönüşmüştür ((Bayat, 2000: 16).

Anadolu'daki Alevi-Bektaşî inanışlarında da “Allah-Muhammed Ali” üçlemesi önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim Alevîler arasında Allah'ın, Muhammed ve Ali'yi kendi nurundan yarattığı, dolayısıyla üçünün bir olduğu düşüncesi ağırlık kazanmaktadır (Er, 1998: 2). Ayrıca yola giren tüm taliplerin “eline-diline-beline” sahip olacaklarına dair söz vermeleri kuralına dayanan üçlü bir hayat felsefeleri söz konusudur.

Buraya kadar vermiş olduğumuz bilgilerden anlaşılıyor ki üç sayısı, inceleme konusu olarak seçtiğimiz Tahtacıların dışında, eski dönemlerden bu yana birbirinden farklı birçok kültür ve inanışta temel sayılar arasında yerini almış ve gerek dini inançlarda gerekse günlük yaşamın hemen her aşamasında karşımıza çıkan pratiklerde özellikle kullanılmıştır.

İnceleme konumuz Tahtacılar da üç sayısının önemli sayılardan biri kabul edilerek yaşamın hemen her evresindeki inanç ve pratikte kullanıldığı görülmüştür. Tahtacıların gerek dini inançlarını gerek günlük yaşamını gerekse halk edebiyatını konu edinen çeşitli yazılı kaynaklardan yararlanarak bu sayının söz konusu topluluktaki kullanımını aşağıdaki başlıklarda ele alıp incelemek mümkündür:

1. Dini İnanç ve Törenlerde
2. Geçiş Dönemlerinde
3. Bereket Törenlerinde
4. Halk Hekimliğinde

Çalışmamızda yoğun olarak Tahtacıların dini inanışlarında bu sayının önemine değinilmiş, ancak bunun yanı sıra topluluğun günlük yaşamındaki çeşitli inanç ve pratiklerinde de söz konusu sayının kullanımına ilişkin bilgiler de verilmeye çalışılmıştır.

1. Dini İnanç ve Törenlerde Üç Sayısı ve Üçleme

Tahtacılar arasında, diğer Alevi topluluklarında olduğu gibi, üçü bir arada anılan, biri söylendiği zaman diğerlerinin adı da beraber söylenen ve hem söylenişte hem de düşüncede birbirinden ayırt edilemeyen bir üçleme vardır. O da “Allah-Muhammed-Ali” üçlemesidir.

Söylenişteki birliktelik yanında, içerik olarak da birbirini tamamlayan bu kavramların neyi ifade ettiğini ortaya koyabilmek için öncelikle Ali düşüncesine bir açıklık getirmek gerekmektedir. Nitekim Anadolu Aleviliğinde birbirine taban tabana zıt olan iki Ali düşüncesi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi tarihi şahsiyet olarak karşımıza çıkan Hz. Ali; Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı, dördüncü halife, İslâm savaşlarında kahramanlıklar göstermiş ve Anadolu Alevîlerinin inancına göre Hz. Muhammed'in kendisine halife olarak seçtiği kişidir. Diğer Anadolu Aleviliğini belirleyen, gerçekte olmayıp Anadolu Alevîsinin düşüncesinde yaratılmış ve yüceltilmiş; kadınıyla beraber ibadet eden, semah dönen, ezilen engür suyundan içen, Kırkların başı ve Hz. Muhammed'in dahi sırrına eremediği Ali'dir (Er, 1998: 1-2).

İşte Tahtacılar da, Anadolu Alevilerinde olduğu gibi, tarihi şahsiyet dışındaki ikinci Ali, Allah ve Muhammed kavramlarıyla birlikte anılıp özdeşleştirilmektedir.

Bâtîni Müslümanlık bağlamında tanrısal Ali ile ona adını veren tarihsel kişi Hz. Ali arasındaki bağ silinip yok olmuştur. Bu nedenle Tahtacıların ve diğer Alevilerin doğüstü Ali'sinde tarihsel olanı aramak yanlış bir tutumdur (Mélîkoff, 1998: 27). Gerçek Ali olan Hz. Ali, Alevilik içerisinde bir semboldür; Hz. Ali hiçbir zaman bir Alevî gibi düşünüp Alevî gibi yaşamamış, Hz. Peygamber'in sünnetine sıkı sıkıya bağlı bir kişidir. Hz. Ali'nin yaptığı düşünülen ve söylenen davranışlar, ona yüklenmiş birer fonksiyon olmakla birlikte, yaratılan doğüstü Ali'nin kişiliğinde gerçek temsilini bulmuştur. Bir başka deyişle Hz. Ali düşüncesi Anadolu Aleviliğini değil, Anadolu Aleviliği Ali ve Ali düşüncesini doğurmuştur (Er, 1998: 2).

Tahtacılar arasında *"Allah, Hz. Muhammed ile Hz. Ali'yi kendi nurundan yaratmıştır, bu nedenle bunların üçü bir nurdur."* şeklinde yaygın bir inanç bulunmaktadır (Çıblak, 2005: 54-55). Bu inancın kaynağı da Hz. Muhammed ile Hz. Ali arasında geçen bir olaya dayandırılmaktadır. Buna göre Hz. Muhammed, inananları kendi etrafında toplayarak herkesin bir musahip seçmesini ister. İlk olarak da, damadı Hz. Ali'yi kendisine musahip seçerek diğerlerine örnek olur. Bunun için belindeki kuşağı çözüp Ali'yi kendine doğru çeker, o anda ikisi iki başlı bir vücut olur. Bu şekilde, ikisi bir olmalarını herkese gösterdikten sonra, Muhammed hayretler içinde bu olaya şahit olan topluluğa *"Ali ve ben, biz aynı nurdanız (ışıktaız). Ben bilginin şehriyim, Ali ise onun kapısıdır. Ali dünya ahiret benim kardeşimdir. Ben Ali ile aynı can, aynı kan, aynı ruh ve aynı vücuttanım."* şeklinde bir açıklamada bulunur. Bu söylence, uygulamada Alevi felsefesinin temel düşüncesini yani tüm oluşumun birliğini içermektedir. İnanışa göre Muhammed ve Ali'nin gerek birbirlerinden gerekse Allah'tan ayrılmaları mümkün değildir. Bir başka deyişle onlar Allah'ın nurundan yaratılmış olup *Allah-Muhammed-Ali* aslında bir bütündür. İşte Alevi gizeminin özü de burada yatmaktadır. Birlik fikri seçilmiş yol kardeşliğinin özgürce verilmiş kararı olan musahiplikte kendi ideal ifade biçimini bulmaktadır. Muhammed ve Ali de musahipliklerini ruh ve canlarıyla birleştirmiş, biri diğerini tamamlamıştır. Hak yolunda, ruh ve varlıklarını birleştirmişlerdir (Kehl-Bodrogi, 2003: 123).

Bu bilgiler ışığında Tahtacılardaki "Allah-Muhammed-Ali" üçlemesiyle Hristiyanlıktaki "Baba-Oğul-Kutsal Ruh" teslisi arasında içerik bakımından benzerliklerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Hristiyan teslisinde de Tanrı'nın "Baba-Oğul-Kutsal Ruh" olmak üzere üç varlıkta kendini göstermesiyle ortaya çıkan bir "Birlik" söz konusudur. Hopper, *Ortaçağ Sayı Sembolizmi*'nde bunu *"... Hristiyanlığın muhteşem doktrinal zayıflığı Tanrı'nın ikiliğidir. Oğul çözüme yönelik ilk adımdır, ama bir üçüncü kişinin, Kutsal Ruh'un eklenmesiyle Birlik'in tartışma götürmez kanıtı elde edilmiş olur. ... Baba, Oğul ve Kutsal Ruh, ancak ve ancak üç varlıktan dolayı tartışmasız Bir'dir."* şeklinde açıklamıştır (Schimmel, 2000: 73-74). Aynı şekilde Tahtacılar da Muhammed ile Ali'nin aynı ilahi nurdan, Tanrı nurundan yaratıldığı ile ilgili söylencede de görüldüğü üzere "Allah-Muhammed-Ali" kavramı aslında tek bir varlığı yani Birlik'i karşılamaktadır. Bu benzerlik büyük olasılıkla Türklerin gerek Orta Asya'da gerekse Anadolu'ya geldiklerinde Hristiyanlıkla etkileşimde bulunmuş olmalarıyla açıklanabi-

lir. Bunun yanı sıra Anadolu Aleviliğinde Hz. Ali'nin biri gerçek diğeri mitolojik olmak üzere iki kimliğe sahip olmasıyla Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın da hem tarihi hem ilahî yönü bulunan iki yaradılışa sahip olması arasındaki benzerlik ayrıca dikkat çekicidir.

Tahtacıardaki “Allah-Muhammed-Ali” üçlemesinin kökeniyle ilgili bu bilgilerin ardından, şimdi de söz konusu topluluğun dinî inanış ve törenlerinde üçlemeyle ilgili inanç ve pratiklere geçebiliriz.

Tahtacıarda, on iki hizmetin tamamının yer aldığı ve sadece musahipli olanların katılabildiği büyük cemler ile diğer tüm taliplerin katılabildiği ve hizmet sayısının en az üç ile sınırlı olduğu küçük cemlerde tespit ettiğimiz üçlemeyi gözler önüne seren bu pratiklerin bir kısmını şu şekilde sıralayabiliriz:

1.1. Niyazda Üçleme:

Niyaz, bir tarikat büyüğüne veya tarikatta bir makamı temsil eden nesneye, yere bunlar aracılığıyla Tanrı'ya yalvarma, yakarma şeklinde uygulanan bir ibadettir (Korkmaz, 1994: 270). Tahtacılar arasında tarikat büyüğü olarak kabul edilen kişiler, on iki imam soyundan geldiğine inanılan dede ya da pir ocaklarıdır. Bu kişilere yapılan niyaz ise onların önündeki yeri eğilerek öpmeyi gerektirir.

Niyazın birkaç çeşidi vardır:

Bunlardan birisi yukarıda da değinildiği gibi cemlerde dedenin bulunduğu yeri secde vaziyetinde “ya Allah ya Muhammed ya Ali” diyerek üç kez öpmek şeklinde gerçekleştirilir.

Bunun yanında talipler, “Allah-Muhammed-Ali” adına yüzlerini önce sağ sonra sol taraftan ardından tekrar sağ taraftan değdirmek suretiyle cemel cemale de niyazlaşırlar.

Bir başka niyaz ise özellikle cemin yapılacağı odaya girileceği sırada kapı eşiğine yapılır. Burada ilk önce dede, secde vaziyetinde eşiği “Allah-Muhammed-Ali” adına önce ortasından sonra sağından ve solundan olmak üzere üç kez öperek içeriye girer. Şayet cem bir içeri cemiyse dede eşiğe niyazda bulunduktan sonra ayağa kalkmadan sürüne sürüne eşiğin üzerinden geçer, buradan delilin önüne gelip dizüstü oturur ve iki ellerini açık bir şekilde önce delile tutar, ardından elleriyle yüzünü sıvazlar. Bunu da yine “Allah-Muhammed-Ali” adına üç kez tekrar eder. Dede, delile niyaz ettikten sonra yerine geçip oturur. Dedenin ardından öncelikle on iki hizmet sahipleri sonra diğer musahipliler de aynı şekilde önce eşiğe, eşiği geçince delile niyazda bulunurlar, buradan sürüne sürüne dedenin önüne gelip secde vaziyetini alarak yeri “Allah-Muhammed-Ali” adına üç kez öperler. Talipler, “eşiğe, delile ve dede”ye yaptıkları bu niyazların ardından yerlerine geçip otururlar.

1.2. Kement Bağlamada Üçleme:

Kement, belli bir aşamaya gelen taliplerin bellerine özel bir törenle dede tarafından bağlanan kuşaktır. Tahtacıarda bu kuşak, ilk kez ikrar alma töreninde taliplerin beline dede tarafından bağlanır, bundan sonra bütün talipler katıldıkları her cemin başında; aynı şekilde cem

sırasında hizmet sahipleri hizmetlerini yerine getirmeden önce belirli kurallar dahilinde bu kuşağı bellerine bağlamakla yükümlüdür. Kuşak, “pir”e, dolayısıyla Hz. Ali’ye bağlılığın simgesi kabul edilmektedir.

Cemde herkes yerini aldıktan sonra selman kapıda görünür, “edep-erkân” diyerek cemaati dizüstü oturmaya ve kement bağlamaya davet eder. Herkes, beraberinde getirdiği kemendini çıkarır ve “ya Allah ya Muhammed ya Ali” diyerek üç kez öperek niyazda bulunur, daha sonra bunu beline bağlar. Kement belin sağ tarafında ve yine “Allah, Muhammed, Ali” adına üç düğüm atılarak bağlanır. Bundan sonra Hak için halka namazına geçilir (Çıblak, 2005: 129). Hizmet sahipleri ise, hizmetlerini yerine getirmeye başlamadan önce meydana gelir ve yere secde vaziyetinde niyazlarını yaptıktan sonra aynı şekilde üç düğüm atarak kementlerini bağlar.

1.3. Cemde Oturuş Düzeninde Üçleme:

Cemlerde dede baş köşede, onun solunda delilci sağ yanında ise sazandar adı verilen hizmet sahibi oturur (Gül, 2003: 164). Söz konusu oturuş düzeniyle de üçleme gerçekleştirilmiş olur.

1.4. Delil Uyarmada Üçleme:

Delil, musahiplik gibi büyük cemlerde delilci adı verilen görevlisi tarafından uyarılır.

Cemde herkes yerini aldıktan sonra delilci, dedenin başlama işaretiyle ayağa kalkar ve dedenin önünde dar’a durur. Bu şekilde dede, dua okur, ardından delilci yüksek sesle “*Cem erenleri himmet eyleyin, delilimiz uyanıyor!...*” der. Cemdekiler de buna “*Himmet erenlerden.*” şeklinde cevap verir. Karşılıklı bu söyleşme üç kez tekrar edilir. Daha sonra delilci, hazırladığı üç çıra parçasıyla delilin fitilini ateşler (Gül, 2003: 164-165).

1.5. Postun Silkelenmesinde Üçleme:

Post, cemlerde dedenin önüne görevlisi tarafından serilen ve üzerinde taliplerin meydandan geçirildiği, musahip oldukları ya da ikrarlarının alındığı yazgı olup kimi zaman “döşek ya da Şah-ı merdan döşegi” adıyla da bilinmektedir.

Postu, cem sırasında dedenin önüne serme ve işi bitince katlayıp kaldırma görevi dedenin eşine yani ana bacıya aittir. Dedenin eşinin bulunmadığı durumlarda ise bu görev dede vekilinin hanımına aittir. Cemde eşiğe, delile ve dedeye niyaz edildikten ve herkes yerini aldıktan sonra, dede eşi eşiğe niyaz edip “Hü, Şah erenleri döşek geliyor” diyerek sol koltuğunun altında postla meydana gelir. Cemaat, bu bacının sözlerine kabul etme anlamında “eyvallah” sözüyle karşılık verir. Bacı, “Destur iman, destur Şah” diyerek dokunmuş kumaştan yapılmış kalınca bir yazgı olan bu postu, dedenin önüne serer. Dede, döşekten eliyle niyaz alır ve bunun üzerinde dâr’a duran bacıya hayırlı verir. Hayırlısını alan bacı yerine geçip oturur. Bundan sonra cemin içeriğine göre meydandan geçecek, musahip olacak ya da ikrarı alınacak

olan talipler posta yatarlar. Tüm bu pratikler sona erdikten sonra postu seren ana bacı, hayırlısı verildikten sonra bunu katlayıp dedenin önünden kaldırır, dışarıda batıya doğru “ya Allah, ya Muhammed ya Ali” diyerek üç kez silkeler, tekrar dedenin önüne gelerek bu sefer kendisi hayırlısını alır (Çıblak, 2005:97).

1.6. Meydanın Süpürülmesinde Üçleme:

Cem için herkes yerini aldıktan ve cemin içeriğine göre gerekli pratikler yerine getirildikten sonra, meydanı süpürme görevini üstlenen ve “selman, ferraş ya da süpürgeci” adı verilen hizmet sahibi koltuğunun altında süpürgesiyle dedenin huzuruna gelip niyaz eder, ardından dar’a durarak süpürgesiyle üç defa “Allah-Muhammed-Ali” adına meydanı süpürüyormuş gibi yapar. Süpürme işi tamamlandıktan sonra, bu görevli süpürgeyi kapıda beklemekte olan eşine teslim eder. Böylelikle sembolik olarak meydan temizlenmiş olur (Çıblak, 2005: 115).

1.7. El Suyu Dağıtılmasında Üçleme:

Meydan süpürüldükten sonra selman, bir elinde leğen diğer elinde içi su dolu ibrikle dedenin huzuruna gelir, niyaz eder, ardından dar’a durarak önce dedenin, sonra onun sağında oturan mürebbinin ve solunda oturan delilcinin ellerine su döker. Leğendeki bu üç büyüğe ait el suyunu bir kenara boşalttıktan sonra diğer taliplere de el suyu döker. Kendisine su dökülen herkes ibrikten niyaz alır. Bu arada selmanın eşi de ellerine su dökülenlere havlu tutar. Bu sudan sadece parmak uçları ıslatılır, bu yolla cemaatin tarikat abdesti sembolik olarak tazelenmiş olur. Dede ile onun sağında ve solundaki hizmet sahibine el suyu dökülerek “Allah-Muhammed-Ali” adına üçleme gerçekleştirilmiş olur (Çıblak, 2005: 115).

1.8. Dolu Üçleme:

Tahtacı kültüründe dolu ile kastedilen genellikle rakıdır. Dolu dağıtmakla görevli olup “dolucu, saki ya da şemsi” adı verilen kişi, cemden önce bu rakıyı bakır bir kaba boşaltıp dedenin huzuruna getirir, dede buna hayırlı verir. Böylelikle rakı artık “dolu” adını alır. Dolu, musahiplilerin katıldığı içeri cemlerinde on iki hizmetten biri kabul edildiği için mutlaka dağıtılmak zorundadır, bütün taliplerin katılabildiği dışarı cemlerinde ise isteğe bağlı olarak dağıtılır. Cem sırasında taliplere dolu ikram edilmeden önce “dolu üçleme” adı verilen pratik gerçekleştirilir. Meydan süpürüldükten ve el suyu dağıtıldıktan sonra dolucu, meydana gelir, içi görünmeyen kulpsuz bir fincanla susuz olarak dolu dağıtır. Bunun için öncelikle dedenin önüne gelip dar’a durur, kaptan bir fincan doluyu dedeye sunar, dede ilk önce eliyle delile birkaç damla dolu damlatır, ardından fincandaki doluyu içer. Dolucu, dedenin ardından sırasıyla önce mürebbiye sonra delilciye dolu sunar. Bu üç büyüğe yani dede’den başlamak üzere mürebbi ve delilciye dolu dağıtma işi üç kez yinelenir ve böylece “Allah-Muhammed-Ali” aşkına dolu üçlenmiş olur. Bundan sonra dolucu, diğer taliplere dolu dağıtmaya başlar (Çıblak, 2005: 115-116).

Dolu, eğer musahip olma ceminde dağıtılabilecekse musahip olacak çiftler tarafından; ikrar alma töreniyse ikrarı alınacak delikanlı ya da delikanlılar tarafından; meydandan geçme cemi ise

ceme katılan herkesin ortak katılımıyla alınır. Düşkün kaldırma ceminde ise düşkünlüğü kaldırılacak talip tarafından alınır. Bunun yanı sıra “cuma akşamı” gibi dışarı cemlerinde ise istekli kişi tarafından ya da ev sahibi konumundaki talip tarafından da alınabilir.

1.9. Nefes Üçleme:

Musahiplilerin katıldığı büyük cemlerde yerine getirilmesi gereken belirli erkânlar bulunmaktadır. Kurbanın pişmesi devam ederken gerçekleştirilen bu erkânlardan birisi “nefes üçleme”dir. Bunun için cemde saz çalılıp nefes okumakla görevli olan sazandar, Şah Hatayî’den seçtiği üç nefesi baştan sona arka arkaya okur. Bu şekilde nefes üçlenmiş olur. Bazen sazandar iyi nefes söyleyen iki kişiyle birlikte nefes üçler. Nefes üçlenirken semah dönülmez, bütün talipler dizüstü oturarak sessiz bir vaziyette nefes dinler (Çıblak, 2005: 116).

1.10. Semah Üçleme:

Semah, kadın-erkek karışık olmak üzere çift kişiyle ya da çift kişilik gruplar halinde oynanır. İçeri cemlerinde nefes üçlendikten sonra semah da üçlenir. Çaylak adı verilen Tahtacı Oymağı’nda semaha ilk kalkan kişi dedenin hanımıdır. Bu bacı, beline yazmadan yapılmış kuşak olup “kemend” adı verilen bağını bağlar ve ilk önce dedenin, ardından birlikte semah oynamak istediği erkeğin önünde secde vaziyetinde yere niyaz eder. Bu daveti mutlaka kabul etmek durumunda olan erkek, beline kemendini bağlayıp dedenin önünde niyaz eder ve halka şeklinde oturmuş olan topluluğun ortasında sağ ayak başparmağı sol ayak başparmağı üzerine konulmuş, kollar yanlarda sarkık, baş hafifçe öne eğik bir şekilde bekler. Bacı da bu erkeğin önce ayağına sonra belindeki kemendine niyaz eder, ardından onunla cemaletle niyazlaşır. Bu arada erkek de kendi kemendinden niyaz alınırken bacının kemendinden niyaz alır. Menemenci ve Aydınli oymaklarında ise semaha ilk önce bir erkek kalkar; beline kemendini bağlayıp dedenin önünde yere niyaz eder ve meydanda bekler. Bu kişiyle semah oynamak isteyen bacı da kemendini bağlar, dedenin önünde niyaz eder ve aynı şekilde erkeğin yanına giderek onunla niyazlaşır. Bundan sonraki aşamalar bütün oymaklarda aynıdır. Semah oynayacak çift, niyazlaştıktan sonra karşılıklı dar’a durur ve semahın ağırlama bölümüne başlarlar (Çıblak, 2005: 79-80). Cemde bu ilk semahın sona ermesinin ardından iki semah daha oynanır ve böylelikle bu erkân üçe tamamlanır yani semah üçlenir. Semah hiçbir zaman tek bir oyunla sona erdirilmez; en az üç kez oynanır, ondan sonra bu sayı beş, yedi, on ikiye kadar çıkarılabilir.

1.11. Dede Sofrasında Üçleme:

Tahtacılar arasında “cuma akşamı” gibi bütün taliplerin katıldığı dışarı cemlerinde önceden belirlenen bir evde toplanılır. Bu cem için ev sahibinin yanı sıra ceme katılacak olan talipler de evlerinde yemek hazırlar. Sofraları seren ve yemek hizmetini yerine getiren kişi selman’dır. Bu görevli, ilk sofrayı dedenin, dedenin bulunmadığı yerlerde ise onun vekili kabul edilen ve oymaklara göre mürebbi ya da baba adı verilen hizmet sahibinin önüne serer, ardından ayakları dar vaziyetinde olmak üzere her seferinde “Hü erenler” diyerek “ya Allah” deyip sof-

raya birinci tabağı; “ya Muhammed” deyip ikinci tabağı; “ya Ali” deyip üçüncü tabağı bırakır. Selman, daha sonra diğer taliplerin önüne de sofraları serip yemek kaplarını dağıtır. Dedenin önüne serilen sofraya, dede ya da onun vekili ile birlikte sadece musahipli büyükler oturabilir (Çıblak, 2005: 130).

1.12. Ocak Kazma Töreninde Üçleme:

Tahtacılar arasında evli olan bir çift, ana baba evinden ayrılıp da başka bir evde oturmaya başlayacağı zaman çiftin yeni evinde “ocak kazma” adı verilen bir tören düzenlenir. Bu törene dedenin yanında diğer musahipli büyükler katılır. Çift, cem için maddi durumuna göre koyun ya da cebrail (horoz) alır. Dede, evin ocağının başına geçer ve elindeki kazma ile “ya Allah” deyip ocağın sağına “ya Muhammed” deyip soluna ve “ya Ali” deyip ortasına üç kez kazıyormuş gibi yavaşça vurur. Ardından ocağa konulmuş olan odunları ya da çırayı tutuşturup hayırlı verir. Dede yerine geçip oturunca yeni ocak sahibi çift, herkesin elini öper, bundan sonra yemeğe geçilir (Çıblak, 2005: 134).

1.13. İkrar Alma Töreninde Üçleme:

İkrar alma, Tahtacı ve diğer Alevi topluluklarında, yola, erkâna girecek olan talipten, mürşit veya dedenin öğüt ve telkinlerini kabul ettiğine, yolun bütün kurallarını olduğu gibi benimseyip uyacağına dair alınan sözdür. Aynı şekilde ikrar verme de, talibin bu konuda verdiği sözü karşılamaktadır (Eröz, 1977:139).

Tahtacılar da ikrar alma, meydandan geçme ya da musahip olma ceminin başında gerçekleştirilir. Cemde herkes yerini aldıktan ve delilci tarafından delil uyarıldıktan sonra gözcü eşığı getirir ve kapının hemen iç tarafında bunu hiç hareket ettirmeden tutar. Önce dede, eşığe ve delile niyaz edip yerine geçer ardından on iki hizmet sahibi başta olmak üzere eşığe, delile ve son olarak da dedenin bulunduğu yere üçer kez niyaz edip yerlerini alır. Ana bacı adı verilen dedenin hanımı, postu diğer deyişle döşeği meydana getirir, dedenin önüne serer, dede de postun hayırlısını verir. Bu aşamada artık gençlerin ikrarı alınmaya başlanır. Bunun için dede vekili olup farklı oymaklara göre mürebbi ya da baba adı verilen görevli gelir, belinde kemendi bağlı olduğu halde ikrarı alınacak delikanlıların boynuna kement adı verilen yazmadan oluşan bir kuşak bağlayıp bunları büyüklük sırasına göre arka arkaya sıralar. Bu arada önde duran her genç, arkadakinin kemendinden tutar. Bu şekilde bir katar oluşturulur. Mürebbi de başa geçmek üzere en önde duran gencin kemendinden tutar ve gençlerin hepsini eşikten geçirir. Bu arada üç kez “Hü erenler şahı, katar uzatıyorum” der. Cemaat de mürebbinin bu sözüne her seferinde yani üç kez “Katarın uzun olsun” şeklinde yanıt verir. Katardaki gençler eşikten sonra delile niyaz eder, daha sonra mürebbi ilk baştaki gencin boynundaki kemendi “El ele, el Hakk’a” diyerek dedeye teslim eder, kendisi de ikrarı alınacak olan bu gençlerin yanında ayakta dâr vaziyetinde bekler. Gençler ise dedenin önünde diz çökerek oturur. Aydınlı ve Menemenci oymaklarında ise bu gençler, dedenin önüne katar şeklinde değil de teker teker getirilir. Dede, karşısında dizüstü oturan bu gençlere “Eline, diline, beline sahip ol” şek-

linde üç nasihatte bulunur, ardından kendilerine “Sözümü Hak diyor musunuz?” diye sorar. Gençler de kabul ettiklerini ifade eden “Allah, eyvallah” şeklinde cevap verir. Bunun üzerine dede, gençlerin boyunlarındaki kemendi bellerine indirir ve “ya Allah, ya Muhammed, ya Ali” diyerek üç düğüm atar. Gençler dedenin elini öper ve karşılarında mürebbi olacak şekilde yanlamasına arka arkaya postun üzerine yatarlar, en önde de yaşça büyük olan yer alır. Dede, niyaz edip dua okur, gençlerin karşısında yatan mürebbiye iki, gençlere ise birer şaplak vurup ön sıradakinden başlamak üzere hepsinin başından tutup kaldırır. Posttan kalkan gençler, dâr’a durur, hayırlılarını alır, sonra bütün cemaatin elini öper (Çıblak, 2005: 101-103).

2. Geçiş Dönemlerinde Üç Sayısı

İnsan hayatının “doğum, evlenme ve ölüm” olmak üzere başlıca üç geçiş evresi bulunmakta ve bu üç “geçiş”in çevresinde de çeşitli âdet, âyin, tören, dinsel ve büyüsel pratikler kümelenmiş bulunmaktadır. Bu uygulamaların hepsinin temel amacı insanın yeni durumunu kutlamak ve kutsamak, aynı zamanda onu “geçiş” sırasında yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır (Örnek, 1971:11).

Tahtacılar da söz konusu geçiş dönemlerinde de bazı pratiklerin üç kez gerçekleştirildiği görülmektedir:

2.1. Doğum Geleneklerinde Üç Sayısı

2.1.1. Ad Koymada;

Çocuğun adı vakit geçirilmeden birkaç gün içinde konulur. Çocuğa adı, dede ya da dedenin olmadığı yerlerde aile büyükleri koyar. Bunun için yakın akraba ve komşular ev sahibi tarafından davet edilir. Dede, çocuğu kucığına alır ve üç defa “Peygambere salavat sallı âla Muhammed adı ... (çocuğa verilen isim söylenir) olsun diyenlerin akibeti hayır olsun” der. Orada bulunanlar da hep beraber “Hayırlı olsun” şeklinde karşılık verir. Dede, daha sonra “Hayırlı uğurlu olsun, yaşı uzun olsun” diyerek çocuğu babasına verir. Böylelikle ad konulmuş olur (Yetişen, 1986: 33).

2.1.2. Kırklamada;

Çocuk doğduktan kırk gün sonra kırklama geleneği uygulanır. Bunun için akraba ve komşu kadınlar kırklamanın yapılacağı evde toplanır. Çocuk, içinde kırk taşın bulunduğu suyla yıkanır, ardından üzerine yeni kıyafetler giydirilir. Yıkama işleminden sonra ortaya bir battaniye serilir. Dede hanımı, onun olmadığı yerlerde ise kocası sağ musahipli yaşça büyük bir kadın, bir başka musahipli kadınla beraber çocuğu bu battaniyenin üzerinde yuvarlar. Yuvarlama işi, “Allah-Muhammed-Ali” adına üç kez gerçekleştirilir ve bu sırada “Peygamber’e salâvat, sallı âla Muhammed, kutlu olsun diyenin akibeti hayır olsun” denilir. Bunun ardından çocuk, kundaklanıp elden ele herkesin kucığına verildikten sonra yatağına yatırılır. Misafirler, beraberlerinde getirdikleri hediyeleri bu battaniyenin üzerine atar, ev sahibinin önceden hazırlamış olduğu yemekleri yiyip dağılırlar (Çıblak, 2005: 175).

2.1.3. Aydaş Çocukla İlgili Uygulamalarda;

Doğumdan sonra gelişemeyen, çelimsizleşen, hastalıktan kurtulamayan çocuklara “aydaş çocuk” adı verilir. Tahtacılarda kırk karışması sonucunda meydana geldiğine inanılan bu hastalığın tedavisi için birtakım büyüsel uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Buna göre aydaş çocuk, üç çarşamba günü “aydaş ocağı”na götürülmektedir. Ocaklı kadın çocuğu üç yol ağzına götürür, burada kıyafetlerini soyarak içi boş bir kazana koyar, kazanın altına da odun koyarak sembolik olarak aydaş aşısı pişiriyormuş gibi yapar. Oradan geçen bir kadın ocaklı kadına “Ne pişiriyorsun?” diye sorar. Ocaklı da “Aydaş aşısı pişiriyorum.” diye cevap verir. Bu arada altında ateş yanmadığı halde kazanın altına bir odun parçası koyar. İki kadın arasındaki bu konuşma üç kez yinelenir ve her seferinde de kazanın altına bir odun yerleştirilir. Daha sonra ocaklı kadın, önceden hazırladığı suyu çocuğun başından aşağı döker, ardından anne çocuğu alıp arkasına bakmadan evine gider (Çıblak, 2005: 177-178).

2.1.4. Huy Kesmede;

Çocuğun çok ağladığı, sürekli yaramazlık yaparak çevresindekileri huzursuz ettiği durumlarda “huy kesme” adı verilen pratik uygulanır. Çocuğu bu huyundan vaz geçirebilmek için akraba olmayan birisi, kendi ayakkabısıyla bir çarşamba günü çocuğun ağzına hafif hafif üç kez vurur (Çıblak, 2005: 179).

2.2. Evlenme Geleneklerinde Üç Sayısı

2.2.1. Kına Gecesinde;

Tahtacılarda düğünden önce kına yakma merasimi uygulanır. Özellikle düğün bayrağının dikilmesini takip eden birkaç gün içinde gerçekleştirilen bu gecede çalgıcılar eşliğinde bir süre halaylar çekilip mengi oynandıktan sonra iki genç kız, kınayı bir tepsinin içinde getirir ve ortada üç kez dolandırır, ardından karma işlemine geçerler. Daha sonra damadın kulağının arkasına, gelinin hem kulağının arkasına hem de ellerine biraz kınadan sürerler. Geline kına yakma merasimi esas kalabalık dağıldıktan sonra yapılacaktır. Kına kızları, kınadan kına gecesine katılanlara da dağıtır. Bunun ardından atkı yani geline ve damada takı ya da para toplama merasimi başlar. Takı ve para, gelin ve damadın önünde, üzerinde kırmızı yazma örtülü bir tepside, toplanır ve kimin ne taktığı bir görevli tarafından herkese duyurulur. Atkı merasimi ve eğlence sona erdikten sonra kız evinde, gelin kınası için sadece yakın akraba ve komşu kadınlar kalır. Kına kızları gelini ortaya getirince, musahipli bir kadın -bu sağdıcin annesi de olabilir- kenarları işlemeli ince uzun bir yastığı salâvatlayarak üç kez yere vurur. Kadın, yastığı yere her vuruşunda gelini bunun üzerine çıkartıp indirir, sonuncusunda da yastığın üzerine oturur. Bundan sonra kına kızları, kına türküleri eşliğinde gelinin ellerine ve ayaklarına kına yakar. Kınadan sonra gelinin başının üstünde kelle şekeri kırılır, herkes bu şekerden yer ve “Hayırlı olsun” der (Çıblak, 2005: 187-188).

2.2.2. Gelin Almada;

Gelin almaya giden alay, kız evine geldiğinde, gelin anne ve babasıyla, yakınlarıyla vedalaşır, sonra bu alayla beraber oğlan evine uğurlanır. Daha önceleri gelinin ata bindirildiği, atının

başını da erkek kardeşi ya da amcasının tuttuğu, çalgıcılar eşliğinde, halaylar çekilerek oğlan evine götürüldüğü, ancak oğlan evine gitmeden önce çalgıcıların bir süre sustuğu ve gelinin köydeki mezarlığın çevresinde üç kez dolandırıldığı da kaynaklardan edinilen bilgiler arasındadır (Çıblak, 2005: 189).

2.2.3. Gelin İndirmede;

Tahtacılar, eski dönemlerde gelin attan -bugün ise arabadan- indirilmeden önce kucağına bir erkek çocuğu oturtulur. Ayrıca kayınbabası, kaynanası ve yakın akrabaları tarafından kendisine “indirmelik” adı verilen takı, para ya da ev eşyası vb. hediyeler verilir. Attan indirilirken başından buğday, kuru üzüm ve bozuk para saçılır. Daha sonra damat önde olmak üzere aş ocağının çevresinde üç kez dolandırılır. Eve girmeden önce koyun ya da keçi kesilip kurbanın kanının üzerinden geçirilir. Eve gireceği sırada kapının önüne içi su dolu bir ibrik ya da helke bırakılır ve gelinden bunu tekmelemesi istenir. Gelin suyu döker, ardından kapıya bal sürüp üzerine yeşil bir yaprak yapıştırır. Yine kapıya çiğ bir ip gerilir; gelin bunu kırarak içeriye girer. Ancak ondan önce eğilip eşige secde vaziyetinde “Allah-Muhammed-Ali” adına üç kez niyaz eder (Çıblak, 2005: 189).

2.2.4. Başbağlamada;

Gerdeğin ertesi gününde gelinin genç kızlıktan çıkıp evli bir kadın olduğunu göstermek amacıyla başının evli kadınlar gibi bağlandığı törene “başbağlama” bazen de “gelin duvağı” adı verilir.

Bu törenin yapılacağı gün, akraba ve komşular oğlan evinde toplanır. Gelin, üzerinde sadece iç çamaşırlarıyla ortaya getirilir. Dedenin eşi ya da kocası sağ olan musahipli bir kadın, ipekli kumaştan dikilmiş, kenarları işlemeli, belden aşağısı üç parçadan oluşan ve bu sebeple “üçetek” adı verilen elbiseyi üç defa salavatlayarak geline giydirir. Bunun için dede eşi, “Peygambere salavat, sallı âla Muhammed, kutlu olsun diyenin akibeti hayır olsun” der, oradakiler de “hayır olsun” şeklinde karşılık verir. Bu söyleşme üç kez tekrar edildikten sonra dedenin eşi geline üç eteği giydirir. Ardından terlik adı verilen başlığı gelinin başı üzerinde tutar, aynı şekilde üç kez salavatladıktan sonra gelinin başına geçirir. Bunun da üzerine keten denilen başörtüsünü de aynı şekilde gelinin başına örtüp salavatlar, ardından bağlar. Ketenin de üzerini kreplerle, tomaka adı verilen uzun bir zincirle ve altın sıralarıyla süsler, tüm bunları salavatlara kutsayarak gelinin başına yerleştirir. Başbağlama tamamlanınca herkes gelin için getirdiği hediyeleri, ortaya getirilen çarşaf içine bırakır. Daha sonra gelin herkesin elini öper ve yeme içme merasimine geçilir (Yetişen, 1986: 40-41).

2.3. Ölüm Geleneklerinde Üç Sayısı

2.3.1. Ölünün Yıkanmasında;

Ölü, bu işi yapabilecek kişiler tarafından yıkanır. Yıkama suyu kazanda ısıtılır; ölünün güzel kokması için bu suya murt yaprağı da atılır. Görevli, “kevgi” adı verilen içi oyulmuş kulplu ka-

bağı su tası olarak kullanır ve rendelenmiş sabunu bir kesenin içine koyarak ölüyü yıkar. Daha sonra ölüyle helâlleşmek isteyenler de bu kevgi ile ölünün başından ayaklarına doğru üç kez su döker. Böylelikle yıkama işlemi tamamlanmış olur. Ölünün yıkandığı yerde ise üç gece ateş yakılır, ayrıca buraya yine üç gün boyunca yemek ve su bırakılır (Çıblak, 2005: 196).

2.3.2. Ölünün Kefenlenmesinde;

Kefen üç parça bezden hazırlanır. Kefenlik bezin kesilmesi, makas yerine bıçakla ya da elle yapılır. Kefen hazırlandıktan sonra ölü bunun üzerine yatırılır. Ölen erkek ise, üstüne donu, pijaması, ayağına çorabı, başına da takkesi giydirilir, eline de mendil verilir. Kadınların da donu ve elbisesi giydirilir, bunun yanında başlarına renkli renkli yazmalar bağlanır, ellerine de yazma verilir. Ölen genç bir kız ise ya da yeni gelin ise süsleme işine daha önem verilir. Böyle durumlarda ölünün gözlerine sürme çekilir, başına, ellerine renkli yazmalar bağlanır, kefenin içine çeşit çeşit çiçekler konur. Giydirmeye ve süsleme işi tamamlandıktan sonra ölünün göğsüne ve ön tarafına “iman bezi” adı verilen havlu büyüklüğünde bir bez örtülür. Daha sonra üzerine murt yaprakları serpiyen ölü, kefene sarılır. Bu işi, ikisi ölünün sağ tarafında ikisi de sol tarafta bulunan dört kişi yerine getirir, ilk önce ön tarafı dize kadar inen, arka tarafı da bel kısmında kalan ve yakası açılmış “iç göynek” ya da “sır örtüsü” adı verilen birinci kefen giydirilir, ardından sırasıyla ikinci ve üçüncü kefen sarılır. Söz konusu üç kefenin sarılması sırasında da “ya Allah ya Muhammed ya Ali” denilir. Her kefenin arasına çeşitli çiçekler atılır. En son aşamada ise önceden kefenlik bezin yan tarafından ince bağ şeklinde sıyrılmış iki parça bez, ölünün baş ve ayak ucundan dolandırılır; bu bağa özellikle düğüm atılmaz. Böylelikle kefenleme işi tamamlanmış olur (Çıblak, 2005: 197).

2.3.3. Ölü Yemeğinde;

Tahtacılarda ölüm olayının ardından üçüncü, yedinci, on ikinci, kırkinci günleri ile yılında birtakım dinsel törenler gerçekleştirilir. Söz konusu günlerde “can aşısı” adı verilen ölü yemeği pişirilir. Ölüm olayının üçüncü gününde, cenaze evinde, un helvası yapıp herkese dağıtılır. Yedisinde de yemek hazırlanır, çörek pişirilir, komşulara yedirilir. Üçünde ve yedisinde maddi duruma göre isteyen kurban da kesebilir. Diğer belirli günlerde de kurban kesilip yemekler pişirilir ve herkese yedirilmeye çalışılır (Çıblak, 2005: 200).

2.3.4. Mezar Ziyaretlerinde;

Belirli ve özel günlerde mezarlığı ziyaret etme yaygın bir gelenektir. Tahtacılarda mezarlık ölünün üçüncü, yedinci, on ikinci, kırkinci günlerinde, yıl dönümünde; bunların yanında Ramazan Bayramı’nda, Kurban Bayramı’nda, muharrem ayında tutulan orucun sonunda, hıdrellez ve nevrüz kutlamalarında, yılın ilk gününde mutlaka ziyaret edilir (Çıblak, 2005: 201).

3. Bereket Törenlerinde Üç Sayısı

Halk kültüründe bolluk ve bereket sağlamak amacıyla birtakım törenler düzenlenir. Bu törenlerin temelinde doğüstü güç ya da güçlerle barışıklığı sağlayarak tabiat olaylarını, insanların ve diğer canlıların yararına olacak şekilde etkileme düşüncesi yatmaktadır.

Bereket törenlerini; yağmur yağdırma törenleri, hıdrellez ve nevruz kutlamaları şeklinde sıralamak mümkündür. Bunlardan özellikle yağmur duasında ve nevruzla ilgili kimi uygulamalarda üç sayısından yararlanıldığı görülmektedir.

3.1. Yağmur Duasında Üç Sayısı

Tahtacılar da özellikle kırsal çevrelerde mevsimi geldiği halde bir türlü düşmeyen yağmuru yağdırmak, bu yolla kuraklığı ve muhtemel bir kıtlığı önlemek için bütün köy halkı, dedenin önderliğinde yağmur duasına çıkar. Yağmur duası için herkesin katılımıyla kurban olarak koyun ya da keçi alınır ve topluca yakın çevredeki bir ziyarete gidilir. Bazen kutsal kabul edilen bir şahsın mezarına gidildiği de olur. Kurban, ziyaretin ya da mezarın çevresinde üç kez dolandırıldıktan sonra görevlisi tarafından kesilir ve pişirilir. Topluluk halka şeklinde oturur ve burada erkân açılır; selman meydanı üç kez süpürür, dededen başlayıp onun sağında ve solunda oturanlara yani üç büyüğe el suyu dağıtır, ardından diğer taliplere de el suyu döker, daha sonra sofraları serer. Topluca yemek yenilir, yemeğin ardından dua edilir (Çıblak, 2005: 159-160).

3.2. Nevruz Kutlamalarında Üç Sayısı

Nevruz'dan bir gün önce bazı talipler cebrail (horoz) kesip bununla yemek pişirir, bazıları ise mayalanmış hamurun iki sac arasında pişirilmesi ve üzerine susam ekilmesiyle hazırlanan bir çeşit çörek olan kömbe yapar. O gün akşam herkes yemeğini alıp bir evde toplanır. Bu ceme dede, dedenin olmadığı yerlerde ise dede vekili yönetir. Selman gelir üç kez meydanı süpürür, üç büyüğe ve ardından diğer taliplere el suyu dağıtır, aynı şekilde yine üç büyükten başlayarak herkese dolu dağıtır. Ardından sazandar, üç nefes söyler, semah oynanır, daha sonra topluca yemek yenilir. Nevruz günü de yeni ve temiz elbiseler giyilerek mezar ziyaretine gidilir. Mezarlıkta da kömbe yenilip çay, kahve içilir (Çıblak, 2005: 163).

4. Halk Hekimliğinde Üç Sayısı

Halkın, ekonomik sıkıntılardan ya da başka nedenlerden dolayı doktora gidemediği veya gitmek istemediği durumlarda, hastalıkları teşhis ve tedavi amacıyla başvurduğu yöntem ve uygulamaların tümüne "halk hekimliği" adı verilir. Halk hekimliğinin kapsamı içerisine kişinin sadece sağlık durumuyla ilgili sorunlar değil, çocuk sahibi olamama; çocuklarda geç yürüme ya da geç konuşma; kötü bakışın sebep olduğuna inanılan nazar değmesi; cin, peri vb. birtakım olağanüstü varlıkların etkisiyle meydana geldiği belirtilen sakatlıklar gibi çeşitli rahatsızlıklar da girmektedir (Boratav, 1997: 122-123). Söz konusu hastalıkların tedavi yöntemleri ise dinî ve büyüsel nitelikli olabileceği gibi hem büyüsel hem gerçekçi nitelik taşıyabilir ya da tamamıyla çeşitli otlar ve köklerle, kocakarı ilaçlarıyla hazırlanan karışımlardan yararlanılarak da gerçekleştirilebilir. Tahtacılar da bunlardan özellikle dinî ve büyüsel nitelikli tedavi yöntemlerinde çeşitli pratiklerin üç kez yerine getirildiği görülmektedir.

4.1. Yatır ve Ziyaretlerdeki Uygulamalarda Üç Sayısı

Halk arasında zor durumda olanlara yardımcı dokunacağına ya da hastalara şifa vereceğine inanılan en önemli yerlerin başında yatır ve ziyaretler gelmektedir. Tahtacılar da herhangi bir

dileğinin gerçekleşmesi için yatır ve ziyarete gidenler, öncelikle kutsal kabul edilen bu yerleri secde vaziyetinde “ya Allah ya Muhammed ya Ali” diyerek üç kez öpmek suretiyle niyazda bulunurlar. Bunun yanı sıra kurban kesme; şeker ya da lokum dağıtma; ağaç, çalı, parmaklık, pencere demiri gibi şeylere bez bağlama; yatırın toprağından suya karıştırıp içme gibi çeşitli pratiklerde de bulunurlar.

4.2. Nazara Karşı Kurşun Dökmeyle İlgili Uygulamalarda Üç Sayısı

Tahtacılarda nazara karşı ocağa giderek kurşun dökme geleneği yaygın bir şekilde görülmektedir. Kurşun dökmede ocaklı, hastanın başına bir örtü örter, kurşunu bir tavada ısıttıktan sonra hastanın başının üstünde tuttuğu, içi su dolu bir kaba döker, daha sonra sudan alınan kurşun tekrar ısıtılıp suya dökülür. Bu işlem arka arkaya üç kez yinelenir. Ocaklı, kurşunun suyun içinde aldığı şekillere bakarak nazarı degen kişinin cinsiyeti, görünüşü vb. konularda yorumlar yapar. Bu sırada ocaklının sık sık esnemesi, hastaya nazar değdiğine işaretler. Kurşunun suyun içinde çatlamasıyla hastanın üzerindeki nazarin dağılacığına inanılır. Ocaklı, son aşamada kurşunlu sudan üç kaşık alarak hastanın üzerine serpiştirir, birazını da hastaya içirir. Kaptaki kalan suyu ise “Akıp giden gününe filfil esen yeline / Derdini belâsını Allah alsın götürsün” diyerek dışarıda batıya doğru döker. Böylelikle güneşin batmasıyla hastalığın da geçeceğine inanılır (Çıblak, 2005: 2005).

4.3. Dalak Hastalığının Tedavisinde Üç Sayısı

Dalak hastalığı karın şişmesi veya karın büyümesi şeklinde ortaya çıkar. Tahtacılarda bu hastalığa yakalanan kişi, üç çarşamba günü dalak ocağına götürülür. Ocaklı, hastayı sırtüstü yatırır ve karının üstüne bir mutfak tahtası, bunun da üzerine soğan ya da hamur parçası, kimi zaman da bir hayvanın dalağını koyar. Daha sonra omzuna bir balta alarak uzaktan geliyormuş gibi hastanın yanına gelip selâm verir. Hasta sahibi “Nereden geliyorsun?” der. Ocaklı “Höngürü’den² geliyorum.” diye cevap verir. Hasta sahibi, ne iş yaptığını sorar. Ocaklı, “Dalak kesiyorum.” der. Bunun üzerine hasta sahibi “Kesemezsin” der, ocaklı “Keserim” diye karşılık verir. “Kesemezsin”, “Keserim” şeklindeki bu konuşma üç kez tekrarlanır. Sonunda ocaklı, omzundaki baltayla tahtanın üzerindeki soğanı, hamuru ya da dalağı keser. Ocaklı, tekrar dolanır gelir ve aynı konuşmalar tekrarlandıktan sonra tahtanın üzerindeki ikinci kez keser. Bu olay, üç kez yinelenir. Ardından ocaklı, hastaya tuz yalatıp içerisinde soğan bulunan bir parça ekmek yedirir. Tahtanın üzerinde kesilmiş olan soğan, hamur ya da dalak bir kenara bırakılır. Bunlar kurumaya başlayınca dalak hastalığının da geçeceğine inanılır (Çıblak, 2005: 206).

4.4. Sıtma Hastalığının Tedavisinde Üç Sayısı

Sıtmaya yakalananlar genellikle sıtma ocağına götürülür. Ocaklı, hastanın kolunu çevirecek kadar ince bir iplik parçası alır ve bunu sıtma olan kişinin koluna bağlar, üzerine de üç düğüm atar, ipliğin çürüyüp kendiliğinden düşmesiyle hastalığın geçeceğine inanılır (Çıblak, 2005: 206).

² Höngürü, burada belirsiz bir yer adını karşılamaktadır.

4.5. Yılan Sokmasında Yapılan Uygulamalarda Üç Sayısı

Yılan sokması halinde yılan ocağına gidilir. Ocaklı, yılanın belirli bir yerinde bulunan ve panzehir olarak kullanılan yağ parçasını alıp pamukla iyice ezerek güneşte kurutur. Daha sonra bunu pamuğuyla beraber bir kavanoza koyarak muhafaza eder. Kendisine yılan sokan birisi getirildiğinde bu panzehiri, önceden hazırlamış olduğu bir karışımla hastanın eklem yerlerine, koltuk altlarına vb. yerlerine sürer. Eğer zehir kana iyice karışmış ise bu ilâçlama işi bir günde üç kez tekrarlanır (Çıblak, 2005: 213).

Görüldüğü gibi Tahtacıların gerek dinî inançlarında gerekse günlük yaşamla ilgili örf, âdet, inanç ve uygulamalarında üç sayısının önemli bir rolü bulunmaktadır. Özellikle dinî törenlerde, cemlerin en başında eşikten niyaz etmeyle başlayıp cemin sonlandırılmasına kadar uygulanan hemen hemen pek çok pratiğin “Allah-Muhammed-Ali” adına üç kez gerçekleştirildiği gözlenmektedir. Aynı şekilde geçiş dönemlerinde, bereket törenlerinde, halk hekimliğinde yer alan çeşitli uygulamalarda da üç sayısından sıklıkla yararlanılmıştır.

SONUÇ

Tahtacılar arasında dinî inanç ve törenlerde, günlük yaşamla ilgili çeşitli örf, âdet ve inanışlarda üç sayısının önemli bir yerinin olduğu tespit edilmiştir. Özellikle cemlerde birçok pratiğin “Allah-Muhammed-Ali” adına üç kez gerçekleştirilmesi şeklinde karşımıza çıkan üçlemede; Hz. Muhammed ile Hz. Ali’nin ikisinin de aynı nurdan olduğu bir başka deyişle Tanrı nurundan yaratıldığı, dolayısıyla bir bütünün parçaları şeklinde görünmekle birlikte esasında bu üçlü kavramın Bir’i yani Tanrı’yı karşıladığı görülmektedir. Bu yönüyle üç sayısının kutsallık niteliğinin yanı sıra bütüleştirici, bir araya getirici özelliğe sahip olması, dinî törenlerdeki pek çok uygulamanın içerisine dahil edilmesinde etkili olmuştur.

Tahtacılar dinî inanışların dışındaki çeşitli inanç ve pratiklerde de üç sayısına sıklıkla rastlanmaktadır. Burada ise üç’ün birtakım “gizli, uğurlu ve kutsal” özelliklere sahip olduğuna inanılmakta ve bu inanç dolayısıyla çeşitli pratikler üç kez yerine getirilerek sayının söz konusu “kutlu ve uğurlu” özelliğinden yararlanma isteği esas güdülmektedir. Böylelikle kötülüklerin, hastalıkların def edilebileceği, işlerin yolunda gideceği ve beklenen olumlu sonucun daha kolay gerçekleşeceği düşünülmektedir.

Tahtacılardaki “Allah-Muhammed-Ali” üçlemesiyle Hristiyanlıktaki “Baba-Oğul-Kutsal Ruh” teslisi arasında içerik bakımından benzerlikler bulunmaktadır. Dinî inanç ve pratiklerin dışındaki hemen hemen pek çok inanç ve pratiğin üç kez gerçekleştirilmesi ise, insanoğlunun kendi yaşamındaki ve çevresindeki oluşumların çoğunlukla üç aşamalı gerçekleştiğini fark etmesiyle, eski dönemlerden günümüze birbirinden farklı coğrafi alanlarda ve kültürlerde üç’e ayrı bir önem verilmesiyle açıklanabilecek bir durumdur.

KAYNAKÇA

- BAYAT, Ali Haydar (2000), *Türk Kültüründe Üçlü Sözler*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.
- BORATAV, Pertev Naili (1997), *100 Soruda Türk Folkloru*, 4.b., İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ÇAĞRICI, Mustafa (1990), “İslâm’dan Önce Araplar’da Din”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.3, s.316-321.
- ÇETİNKAYA, Bayram Ali (2008), *Sayıların Gizemi ve Tasavvufun Dinamikleri -İhvân-ı Safâ Modeli-*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- ÇIBLAK, Nilgün (2005), *Mersin Tahtacıları -Halkbilimi Araştırması-*, Ankara: Ürün Yayınları.
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer (1996), *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- ER, Piri (1998), *Geleneksel Anadolu Aleviliği*, Ankara: Ervak Yayınları.
- ERÖZ, Mehmet (1977), *Türkiye’de Alevilik Bektaşılık*, İstanbul: Otağ Matbaacılık.
- GÜL, Zeynel (2003), “Tahtacılarda Töre ve Törenler”, *Halkbilimi*, 1. Kitap, İstanbul: E Yayınları, s.141-182.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1984), “Sayı”, *İslam İnançları Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s.514.
- KEHL-BODROĞI, Krisztina (2003), “Türkiye’de Ritüel Akrabalık İlişkileri” Çev. Osman Aydemir, *Halkbilimi*, 1. Kitap, İstanbul: E Yayınları, s.121-140.
- KORKMAZ, Esat (1994), “Niyaz”, *Ansiklopedik Alevilik Bektaşılık Terimleri Sözlüğü*, 2. b., İstanbul: Ant Yayınları, s. 270.
- MÉLIKOFF, Irène (1994), *Uyur İdik Uyardılar*, 2. b., Çev. Turan Alptekin, İstanbul: Cem Yayınları.
- MÉLIKOFF, Irène (1998) “Alevilik’te Ali’nin Yeri Nedir?”, Çeviren: Turan Alptekin, *Pir Sultan Abdal*, S.29, Kasım, s.26-33.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1971), *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- SCHIMMEL, Annemarie (2000), *Sayıların Gizemi*, Çev. Mustafa Küpüşoğlu, 2. b., İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- TÜMER, Günay; Abdurrahman KÜÇÜK (1988), *Dinler Tarihi*, Ankara: Ocak Yayınları.
- YETİŞEN, Rıza (1986). *Tahtacı Aşiretleri (adet, gelenek ve görenekleri)*, İzmir: Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık.

Gel dibe ağlatma beni şah-ı merdan aşkına
Dü cihanın rânümâsı şir-i Yezdan aşkına
řahım Hasan Pir Hüseyn-i Kerbela meydan için
Lutfedip bağışlacürmüm Ali Sübhan aşkına

İmam Zeynel abidin'in abına umdumusa
Arayıp özünde Bâkır'ıbuldunusa
Ceddin evlâd-ı Muhammed Cafer'i bildin ise
Rahma gel ol şah-ı Merdan Ali ümrân aşkına

Seyyid Musâ-yı Kâzım'dır ehl-i beytin serveri
Canı aşkı nuş edenler müpteladır ekseri
şah-ı şehid-i Horasan İmam Rıza'dan beri
Mübtelâ-yı merhamet kul kalb-i vîrân aşkına

Ey Virânî çıkma yoldan doğru raha gel beri
Muhabbet řevkat senindir ey Hasan'ül askerî
Evliyalar ser-fırazı Hacı Bektaş-ı Veli
Sen ganisin ver muradı devr-i mihmân aşkına
VİRÂNÎ

